

Egyre inkább hozzá kell szoknunk ahhoz, hogy saját dolgainkat magunknak kell megoldani. Nem várhatjuk, "felülről" a tévedhetetlen módszereket, kinyilatkoztatásokat. Az új társadalmi, politikai, gazdasági helyzetben nekünk is változnunk kell, ami persze sok új gondot is felvet, hiszen nem könnyű a megszokottságból kilépni. A Magyar Könyvtárosok Egyesülete elnöksége 1989 novemberében két, továbbgondolásra szánt összeállítást tárgyalt meg és bocsátot vitára. Az egyiket Papp István készítette, a másikat az MKE Műszaki Szekciója. Az MKE elnökséghez beérkezett hozzászólások száma nem volt túl sok. Mi az olvasók tájékoztatása érdekében mindegyiket közreadjuk, további hozzászólásra buzdítva olvasóinkat.

(A szerk.)

A magyar könyvtárpolitika néhány aktuális kérdése. Vezérfonal a vitához

Papp István

A társadalmi, gazdasági, politikai, kulturális változások, amelyek folyamatban vannak a könyvtárakat körülvevő közegben, szükségessé teszik, hogy átgondoljuk, újra-fogalmazzuk, s ha indokolt, teljességgel új alapokra helyezzük a hazai könyvtárügy politikai koncepcióját.

Ha az alábbiakban nem kerülnek is előtérbe a könyvtári ellátás és szolgáltatások problémái, közvetve mégis róluk van szó, minthogy a könyvtárpolitika célja és értelme ezeknek - a társadalmi szükségletekkel és a rendelkezésre álló, illetve reálisan elvárható anyagi és személyi erőforrásokkal összhangban - előmozdítása és maximális határfokú működtetése.

Új könyvtárpolitikai gondolkodást, cél- és eszközrendszer kíván könyvtárügyünk, amely egy sor nehézséggel (mondhatunk akár válságjelenséget is) küzd és a változásokat kényszerként, ezek eredményét kudarcként éli meg, ami demoralizálólag hat ki az egész szakmára. Ezek az aggasztó tünetek az alábbiak (a felsorolás nem tart igényt a teljességre):

- az eddigi hierarchikus, felülről lefelé szervezett irányítási és strukturális modell elveszti/elvesztette működőképességét;
- nő a könyvtárügy társadalmi elszigeteltsége;
- a szolgálat anyagi ellátottsága egyes pontokon túlzott, másutt szűkös;
- a szolgáltatási kínálat nincs összhangban a kereslettel (ki nem használt kapacitások, ki nem elégített igények);
- a meglévő szakmai ismeretanyag elavult, az új, főként technológiai ismeretek és készségek nem terjednek kielégítő mértékben;
- a könyvtárügy látszategysége végleg felbomlott, a racionális koordináció és kooperáció szerény kezdeményeinél messze erősebbek az izolációs tendenciák;

- a könyvtárfenntartói kötelezettség és az ellátáshoz való jog eddigi kategóriái, - amelyek az anyagi eszközök korlátlan bővíthetőségének feltételezésén alapultak - megrendültek;
- a könyvtárosi közösségre, mint egészre (tisztetet a kivételnek) inkább az eddigi gyakorlat, szervezet, követelményrend, gondolkodásmód megőrzése, semmint a változásokhoz való kezdeményező alkalmazkodás a jellemző.

Ezek és más, hasonló jelek arra indítják a Magyar Könyvtárosok Egyesületét, hogy maga is hozzájáruljon egy, a mai, még inkább a holnapi követelményeknek megfelelő könyvtári közgondolkodás és közcselekvés, ha úgy tetszik, könyvtárpolitika kialakításához. Különösen sürgetőnek tartja, hogy ebben a három kérdéskörben kezdődjék el a tisztázás folyamata és alakuljon ki konszenzus: 1. a könyvtári szolgálat fenntartása, 2. a könyvtárügy öngazgatása, 3. a stratégiai célok kijelölése.

I.

A könyvtári szolgálat fenntartása

A könyvtárfenntartás kötelezettsége és lehetősége között az eddigiekben alig tetünk különbséget; nem lenne-e célszerű egyértelműen megjelölni azokat a szervezeteket, amelyekre fenntartási kötelezettség hárul a köz ellátása érdekében, s másokat mentesíteni az alól, hogy helyettük nyújtsanak szolgáltatásokat, vagy lelkiismeretfurdalást érezzenek mások elmulasztott kötelességei következtében? Konkrétan:

Tanácsi közművelődési könyvtárak

Mit jelent a fenntartás kötelezettsége?

Hogyan lehet biztosítani a lehető egyenletes ellátást?

Miképpen történjék a fenntartó illetékességén túleső körnek nyújtott szolgáltatások finanszírozása?

Miképpen igazodjék a könyvtári ellátás a helyi önkormányzatok átalakulásához?

Szakszervezeti közművelődési könyvtárak

Mit jelent a fenntartás lehetősége? Egyáltalán: kötelezhetők-e a szakszervezetek a könyvtári ellátásért való felelősségvállalásra?

Fent kell-e tartani, fenntartható-e a kettős közművelődési könyvtári ellátás elve (lakóhelyen és munkahelyen)?

Kiútat jelenthet-e az az álláspont, hogy a szakszervezeti érdekképviselet a munkáltatót vegye rá, ahol szükséges, a munkahelyi ellátás finanszírozására?

Túl vagyunk-e a 24. órán ahhoz, hogy a szakszervezeti hálózati-ellátó központokat a tanácsi központi szerepkörű könyvtárakba integráljuk? Megmenthetők-e legalább részben fenntartási költségeik egységes, munkahelyi és lakóhelyi ellátási rendszerek céljára?

Iskolai könyvtárak

Az iskolai munka könyvtári ellátását nem kellene-e egyértelműen az oktatásügy felelősségébe utalni?

Érdemes-e alternatívaként továbbra is fenntartani a tanácsi közművelődési könyvtárak által működtetett, iskolai könyvtári ellátó rendszereket?

Ez utóbbiak fenntartása esetén miképpen lehet garantálni, hogy az oktatásügy anyagi alapjaiból fedezzék a működési kiadásait?

Egyetemi és főiskolai könyvtárak

Vállaljon-e közvetlenül is részt az állam azon felsőoktatási könyvtárak költségvetésében, melyektől anyaintézményükön túlmenő szolgáltatásokat is elvár? Reálisan lehet-e számolni egy külön felsőoktatási könyvtári alap létrehozásával? Vagy az ilyen szolgáltatásokat támogatás vagy térítés formájában a kedvezményezettek finanszírozzák meg?

Szükség van-e minden főiskolán saját könyvtár fenntartására vagy pedig esetenként célszerűbb-e a helyi önkormányzati szerv által fenntartott közművelődési könyvtártól megrendelni az ellátást?

Szakkönyvtárak

Előírható-e bármely intézmény, vállalat, szerv stb. számára helyi jellegű szakkönyvtár fenntartása? Bele lehet-e szólni az ilyenek dolgába? Megtiltható-e felszámolásuk?

Van-e értelme az ún. tudományági-országos szakkönyvtárak százas tömegben való kijelölésének? Vállalhat-e ezek fenntartásában közvetlen felelősséget az állam?

Célszerű-e az egyes népgazdasági ágazatok részére továbbra is országos, nyilvános szakkönyvtárakat fenntartani? Ha igen, melyek legyenek ezek, s kik legyenek fenntartóik?

Az országos szakkönyvtárak fenntartása az ágazatok, illetve az egyes vállalkozások, intézmények stb. működéséhez nyújtott állami szubvenciónak tekintendő-e vagy pedig az ellátást élvezőktől várható el fenntartásuk?

Az állam könyvtárfenntartói feladatai

Elvárható-e az államtól, hogy ne csak az egyes szervei (helyi önkormányzatok, állami intézmények) által fenntartott könyvtárak révén gondoskodjék a köz könyvtári ellátásáról, hanem közvetlenül is vállaljon részt az ellátás finanszírozásában?

Ha igen, ennek módjai:

- az országos jellegű könyvtárak fenntartása,
- egyes könyvtári projektek támogatása,
- az egyes fenntartók illetékességi körén túlmenő szolgáltatások finanszírozása,
- egyéb támogatások.

A könyvtári szolgálat finanszírozásának módja

Milyen mértékben lehet és kell számításba venni az állami költségvetésből eredő közvetlen és közvetett források mellett az egyéni és testületi használók hozzájárulását a könyvtári szolgálat fenntartásához?

Lehet-e, célszerű-e fenntartási minimumokat előírni az állami könyvtárfenntartó szervek számára?

Milyen realitása van egy fejlesztési célokat szolgáló, központi könyvtári alap létrehozásának? Mennyiben számíthatnak a könyvtárak egyéb központi alapokra és forrásokra?

Indokolt-e felülvizsgálni az ingyenes és térítéses szolgáltatások körét, tekintettel a megváltozott körülményekre és az egyes könyvtártípusok sajátosságaira?

Lehet-e számolni azzal, hogy közös feladatok megoldására az egyes könyvtárak közös anyagi alapot hoznak létre saját erőforrásaik terhére?

II.

A könyvtárügy öngazgatása

Szükséges-e, lehetséges-e egy önmaga által szabályozott könyvtári rendszer?

Milyen elemekből tevődjék össze egy esetleges öngazgatási rendszer? Mik legyenek ezek funkciói?

Miképpen oldható meg, hogy a könyvtárosok és a könyvtárak egyaránt felelős szerepet játszhassanak az önszabályozó rendszerben?

Az MKE új alapszabályának tervezete kellő keretet nyújt-e a személyi és az intézményi képviselőnek?

Ha az MKE-ben megfelelő tér nyílik a könyvtártípusok szerint szerveződő intézményi szekcióknak (ezek lényegében a jelenlegi igazgatói tanácsok), van-e még értelme annak, hogy az igazgatói tanácsokat az OKT, egy felülről szervezett testület - amely legitimitációját a minisztertől nyeri -, egységeiként működjék?

Egyáltalán. Miért bízhatna meg jobban a miniszter a maga által kinevezett testületben, mint az MKE-ben? Nem láthatja el a miniszter mellett ugyanazt a tanácsadó funkciót az MKE tervezett új alapszabályában előírányzott tanács (amely az egyes szekciók, köztük értelemszerűen az egyes könyvtártípusokat képviselő testületi tagokból alakult szekciók elnökeiből áll), mint eddig az OKT?

A kellő személyi és anyagi feltételek biztosítása, illetve átcsoportosítása esetén nem lennének-e jobb helyen az MKE-nél azok a kutatásszervezési, fejlesztési, módszertani, adminisztratív funkciók, amelyeket jelenleg az OSZK KMK lát el? A minisztérium helyett nem a szakma irányítása alá kellene-e helyezni az OSZK KMK-t, levonva ennek minden konzekvenciáját?

Az állami könyvtárpolitikáért és végrehajtásáért való felelősség továbbra is kormányzati feladat maradjon? Ha igen, miben álljon ez a felelősség? Milyen eszközrendszerrel és apparátussal működjék? Jelezhető-e tartalma a következő jelszavakkal: szakmai irányítás helyett közigazgatás, az országos könyvtárak és szolgáltatások fenntartása (más tárcákkal megosztva), könyvtári projektek támogatása központi alapból, a támogatás felhasználásának ellenőrzése (az odaítélés a szakmai fórumok feladata), jogszabályok kiadása, a jogszabályok végrehajtásának ellenőrzése?

Szükség van-e az ágazati szakfelügyelet jelenlegi formájában való további működtetésére, vagy pedig a fenntartók felügyeleti jogába beleértendő az általuk fenntartott intézmények szakszerű működésének az ellenőrzése is?

Miképpen lehetne megoldani a könyvtárak tevékenységének és fejlesztésének társadalmi, vagyis a használók által történő ellenőrzését? Milyen lehetőségeket kínál az önkormányzatokról szóló törvény arra, hogy a közművelődési könyvtárakat a jövőben ne a hivatali apparátusok, hanem a választott önkormányzatok irányítsák?

Mennyiben fér össze az egyetemi autonómiával, hogy a szakma követelményeket támaszthasson a könyvtárosképzés tartalmát és keretszámait illetően? Nem kellene-e az MKE hatáskörébe utalni az egyéb, iskolarendszeren kívüli képzési és továbbképzési formák tartalmi és szervezeti szempontból való gondozását?

Nem lenne-e helyénvaló, ha a közvetlen minisztériumi irányítás alatt álló szakmai folyóiratok az MKE illetékességébe kerülnének? Miképpen lehetne továbbra is biztosí-

tani e lapok fenntartási költségeit? (Minisztériumi támogatás? A könyvtárak által összeadott alap?)

Ha indokolt ez a lépés, miképpen lehetne a könyvtárellátó vállalatot a könyvtárak (vagy fenntartóik) tulajdonává tenni?

III.

A stratégiai célok kijelölése

Annak érdekében, hogy a könyvtárügy képes legyen lépést tartani a fejleményekkel s aktív szereplőként vehessen részt a társadalmi, gazdasági, politikai és kulturális változásokban, meg kell határozni azokat a legfontosabb feladatokat, amelyek megoldása elemi feltétele annak, hogy az egyes könyvtárak használóik igényeinek megfelelő szolgáltatásokat nyújthassanak. Ugyanis a megelégedett használó jelenti a könyvtárügy legfőbb társadalmi legitimációját.

Úgy tűnik, hogy az országos könyvtárpolitikának mindenekelőtt az alábbi problémákkal kell szembenéznie.

1. Tudomásul kell venni a könyvtárügy sokrétűségét, s a fiktív egység használatára helyett sokkal nagyobb önállóságot, s ezzel együtt persze több felelősséget és kötelezettséget kell adni az egyes területek könyvtári szolgálatának, s azok fenntartó-felügyeleti szerveinek. Ezzel párhuzamosan a könyvtári öngazgatás szabályozó rendszerének kiépítése jelentheti azt a centripetális erőt, amely meggátolja az egyes könyvtárak teljes izolációját.
2. Egy gyors változásokkal teli, válságosnak mondható szakaszban létfontosságú egy rugalmas, a fejleményekhez igazodni képes könyvtárpolitikai koncepció. Ennek kidolgozását nem szabad tovább halogatni.
3. A nyilvános könyvtári ellátást nyújtó közművelődési, felsőoktatási és országos szakkönyvtárak, valamint a szakirodalmi információ intézményei és szervezetei közötti kapcsolatokat tovább kell erősíteni, s közös fejlesztési programokat, kooperációs vállalkozásokat kell előirányozni.
4. El kell érni, hogy az állami információs és művelődéspolitikai felülvizsgálja elsőbbségi rendjét, s a könyvtári szolgálatot ne csak szavakban, hanem tényleges ellátottságában is előbbre sorolja.
5. A könyvtáraknak maguknak is mindent meg kell tenniük annak érdekében, hogy a társadalomnak a róluk alkotott képe pozitív irányban megváltozzék. Ez a feladat számos összetevőből álló programot kíván: ezek között első helyen áll a pártokkal és egyéb társadalmi képződményekkel való kapcsolatok kiépítése.
6. Talán nem túlzás azt állítani, hogy valamennyi könyvtári jogszabály elavult: az általuk tükrözött társadalmi viszonyrendszer teljességgel megváltozott. Valószínű, hogy a legtöbb jogszabály helyett nincs is szükség újat alkotni; hozzá kell látni viszont az új könyvtári alapjogszabály előkészítéséhez.
7. Mind a szolgáltatási színvonal, mind az öngazgatás első és legfőbb feltétele a szakképzett munkaerő. Az állami könyvtárpolitikának ezért elsőbbségben kell részesítenie a képzési és továbbképzési programokat.

8. A technológiai elmaradásunk felszámolása előfeltétele annak, hogy bekapcsolódhassunk a nemzetközi információáramlásba, élvezve annak minden előnyét. Ugyanakkor a hazai könyvtári szolgálat átfogó automatizálásával egy magasabb minőségi szintre emelhetjük mind szolgáltatásainkat, mind pedig üzemszervezésünket. Ezért a számítógépes és távközlési technika könyvtári bevezetésére meg kell teremteni a szellemi és anyagi feltételeket. Az egyes könyvtárak fenntartóinak erőfeszítéseit jelentős központi állami támogatással kell ösztönözni és kiegészíteni.
 9. Ki kell dolgozni mind országosan, mind helyileg az esetlegesen csökkenő anyagi támogatásokat ellensúlyozó taktikai lépéseket. Ez részben újabb pénzügyi források felderítését és megnyitását jelenti, de részben olyan visszavonulási tervek kidolgozását, amelyek lehetővé teszik a lényeges vívmányok megtartását kevésbé fontosak feladásával.
 10. Számolni kell azzal, hogy több könyvtár léte kérdésessé válik a közeljövőben. E válságjelenség kezelésénél abból kell kiindulni, hogy a nyilvános ellátás nem szenvedhet sérelmet, ugyanakkor nem kötelezhetők könyvtár fenntartásra azok a szervek, amelyeket ilyen kötelezettség nem terhel. A kisebb helyi önkormányzatok számára fokozott jelentőséget nyer az ellátó rendszerekhez való csatlakozás. Megoldást jelenthet, ha a tanácsi közművelődési könyvtárak által működtetett, ellátó rendszerek nyitottá válva lehetővé teszik a különféle, rokontípusú könyvtárak csatlakozását, szolgáltatásaikért természetesen térítést kérve.
- Budapest, 1989. november 12.

Az MKE Műszaki Könyvtáros Szekciójának feljegyzése az időszerű könyvtárügyi és szakirodalmi tájékoztatási tennivalókról*

Az MKE Műszaki Könyvtáros Szekciója aggódva figyeli a könyvtárügy és a szakirodalmi tájékoztatás napjainkban mindinkább kitetsző válságát. A pusztá figyelés azonban nem segít. Szükség van a válság távolabbi-közelebbi okainak feltárására, illetve a belőle való fokozatos, korántsem könnyű és áldozatok nélküli kibontakozás lehetőségeinek felderítésére is.

A szekció f. évi tevékenysége és rendezvénysorozata (vezetőségi ülések, a győri és a keszthelyi találkozók) ezért helyezte előtérbe a múlt boncolását és a jövő felé vezető utak keresését. Eközben ugyan mindig a műszaki könyvtárak sorsának alakulásából, azaz

* A feljegyzés elkészítésében részt vettek: *Futala Tibor*, *Horváth Tibor*, *Papp István*, *Vajda Erik*, valamint a Műszaki Könyvtáros Szekció vezetősége. Figyelembe vették az MKE 1989. évi vándorgyűlésén a Műszaki Könyvtáros Szekcióban elhangzott előadásokat (ld. Tudományos és Műszaki Tájékoztatás. 1989. 36.évf. 11.sz. 467-497.p.), a szekció Győrben rendezett tanácskozására készült referátumot (*Papp István*: Második meditáció a Magyar Könyvtárosok Egyesületéről = Könyvtáros. 1989. 39.évf. 9.sz. 509-517.p.), valamint *Futala Tibor* nyílt levelét (Levelé az MKE Műszaki Szekciójához. = Könyvtáros. 1989. 39.évf. 9.sz. 517-519.p.).